

Bu makale Dil Ara tırmalar, Dergisinde (Cilt: 1, Sayı: 1, Güz 2007) yayımlanmış, tır.

TÜRK YE TÜRKÇESİNDE YAPISINDA S M-F İL BULUNAN BİRLEKİMLER

Dilek ERGÖNENÇ AKBABA *

Özet: Türkiye Türkçesinde birleşik fiiller 1. sim + yardımcı, fiilden oluşan birleşik fiiller 2. Fiilimsi + yardımcı, fiilden oluşan birleşik fiiller olmak üzere genel olarak ikiye ayrılabilir. Fiilimsi + yardımcı, fiilden oluşan birleşik fiillerde, yardımcı, fiiller ya isim-fiil ya sıfat-fiil veya zarf-fiil kurulu undaki bir asıl fiile bağlanırlar. sim-fiil (mastar) kurulu undaki yapılarla eklenen yardımcı, fiiller kendi anlamlarını kaybetmezler. sim-fiile çeşitli anlam özellikleri ekleyerek katkıda bulunurlar. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde yapılarında isim-fiil bulunan birleşik fiiller tespit edilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birleşik fiil, isim-fiilli (mastarlı) birleşik fiil, Türkiye Türkçesi.

Giriş :

Türkçe, söz varlığına, zenginliğe, yeni ihtiyaç ve kavramlar, karşılamak için türetme, birleşik ve kalıplaştırma gibi bazı yöntemlerden faydalanmaktadır. Bunlardan örneğin birleşik fiil yöntemiyle ortaya çıkan birleşik fiiller Türkiye Türkçesi gramerlerinde; yapı, anlam ve sayı itibarıyla farklı eklerde sınıflanmaktadır. Özellikle de iki fiilden oluşan birleşik fiillerin birleşim ekleri farklılık arz etmektedir. Bu bildiride bir taraf, genellikle yönelme hâli ile kullanılan isim-fiil, diğer taraf, ise ona eklenen bir yardımcı, fiilden oluşan yapılar incelenecektir.

iki fiilden oluşan yapılarından en çok kullanılan, tasvir fiilleridir. Tasvir fiilleri (Alm. deskriptiv verb; Fr. verbe descriptif; İng. descriptive verb; Osm. tasvirî fiil, fiil-i tasvirîyye); *asıl fiil + zarf-fiil eki + yardımcı, fiil* kurulu undadır. Bir zarf-fiil ile ona eklenen yardımcı, fiilden (Alm. hilfsverbum; Fr. verbe auxiliaire; İng. auxiliary verb) oluşan yapıda, yardımcı, fiil, kendisinden önceki asıl fiilin gösterdiği durum

* Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi / ANKARA
dileker@gazi.edu.tr

li bak,mlardan onun yap,lma eklini gösterir. Tasvir fiilinde as,l

Çal, mam,za konu olan yap,lar ise *isim-fiil (yönelme hâli) + yard,mc, fiil* kurulu undad,r. Mevcut gramerlerde genellikle bu yap,lara birle ik fiiller içinde ayr, yap,larm, gibi az yer verilmi ve üzerlerinde fazla durulmam, t,r. Gramerlerdeki birle ik fiillerin farklı, tan,m ve s,n,fland,rmalar,ndan bazı,lar, öyledir:

Muharrem Ergin, birle ik fiili, öBir yard,mc, fiille bir ismin veya bir fiil eklinin meydana getirdi i kelime grubudurö ekinde tan,m,lad,ktan sonra birle ik fiilleri iki gruba ay,r,r: **1.** simle birle ik fiil yapan yard,mc, fiiller **2.** Fiille birle ik fiil yapan yard,mc, fiiller. Burada bizim ele ald, ,m,z yap,lar ile ilgili örnek vermeyen Ergin, 1. grupta, isim unsurunun isim veya partisip oldu unu, fiil unsurunun ise *et-, eyle-, ol-, bulun-* ve *yap-* oldu unu ifade ederek u örnekleri verir: *Rica et-, dost ol-, alm, ol-, alacak ol-, gezer ol-, gürlütü yap-, yapm, bulun- vb.* (Ergin 1983: 364-366). Ergin bir taraf, isim-fiil olan birle ik fiilleri ele almam, t,r.

Tahsin Banguo lu iki fiilden olu an birle ik fiilleri ay,r,rken tasvir fiillerini anlatt,ktan sonra karma ,k fiiller diye isimlendirdi i bir grubu daha incelemektedir. Bu gruptakileri Banguo lu üç k,s,mda inceler: **A.** Öncelik fiilleri (*görü mü ol-, bitmi ol-, ba lanm, bulun-*), **B.** Ba lama fiilleri (*gelir ol-, utan,r ol-, görmez olsayd,m*), **C.** Niyet fiilleri (*gidecek ol-, verici ol-, kalkacak ol-*) (Banguo lu 1940: 152-153). Banguo lu da örnekleri aras,nda isim-fiille kullanan,lanlar, göstermez.

M. Kaya Bilgegil, birle ik fiilleri **a)** Yard,mc, fiiller ve onlarla te kil olunan bile ik fiiller (*temenni et-, memnun k,l-*), **b)** ki fiilin birle mesiyle te kil olunan bile ik fiiller (*yazabil-, bitiriver- vb.*), **c)** Kayna ma yoluyla te kil edilen bile ik fiiller (*mihnet çek-, yorgun dü -*) ekinde üçe ay,rm, t,r (Bilgegil 1984: 280-282). Bilgegil de isim-fiille kurulan birle ik fiilleri incelememi tir.

Vecihe Hatibo lu tasvir fiillerini iki eylem kökünden kurulan ulaçl, birle mi eylemler (tasvirî fiiller) ekinde tan,m,layarak zarf-fiilli bu yap,lar, kendi içinde ay,r,r (Hatibo lu 1972: 45). Hatibo lu'nun s,n,fland,rmas,nda isim-fiille kurulan birle ik fiiller bulunmamaktad,r.

K. H. Menges, Türkçede fiil terkiibini iki grupta inceler. **1.** grup öisim-fiil zaman, (nomina-verbale tem-poris), ngilizcedeki öto beö anlam, ta ,yan yard,mc, fiille meydana getirilen terkiptirö. **2.** grup öi levini bir gerundium öki bunlar sadece *-a* ve *-p* gerundiumudur- ve bir yard,mc, fiille yerine getiren isim-fiil terkipleridirö. Burada tasvir fiilleri kastedilmektedir. *Tur-* ödur-, ikamet et-, ol-ö, *yor-*, (Karakalpak > *cür-*) öko -, yürü-ö, *ber-* (Türkiye Türkçesi > ver-), *yat-, qal-, qoy-* ökoy-, yerle tir-ö, *sal-öb,rak-ö, ket-* ögit-ö ve bunlar gibi çok say,da fiil bu grupta say,labilir. Mengesö göre bu kategorideki yard,mc, fiiller, bir fiilin muhtelif ekilerini ifade ederler ve böylece aslı görünü niteli indedirler. Bu iki

, fiiller¹, ikinci gruptakilere göre daha yaygın, (Menges 2002: birle ik fiilleri örnekleri arasında göstermemi tir.

A.von Gabain, genel olarak Eski Türkçe, Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi sahalarında *as,l fiil + yard,mc, fiil* yapısını, ele aldığını, Türkçede Fiil Birlemleri adlı makalesinde; bu yapıyı üçe ayırmaktadır. Buna göre I. grupta önominal veya verbum finitum ekinde bulunan logique esas fiil; bir *yard,mc, fiil* ile birlikte kullanılır ve modusu (kip), arasıra da *k,l,n*, ifade eder: *yazar idim, yazmam, ol-vb.ö* II. grup; logique bir esas fiil ile ona eklenen bir deskriptif (tasvir) fiilden oluşur. Deskriptif fiil tâbirinin P. Melijoranskiy (Syntax kirghize) tarafından kullanıldığını, belirten Gabain'e göre; bu grubun en önemli özelliği ö esas fiilin bir verbum finitum olmayıp, *-a, -, -u* veya *-p* ile yapılmış, konverbal bir ekil olmasıdır. Bu grupta yer alan fiil birlemleri, tasvir fiilleridir. III. grup da *as,l fiil + yard,mc, fiil* birleşimi ekinde olmakla beraber, esas fiilden sonra gelen fiiller, tasvir fiillerinin tersine birleşim esnasında kendi anlamlarını, tamamen muhafaza ederler. J. Marouzeau tarafından öberbe semi-auxiliaireö yani öyar, *yard,mc, fiil*ö denen; Almancada ömodales hilfsverbö yani ömodal *yard,mc, fiil*ö olarak isimlendirilen bu fiil grubu için, Gabain, her iki terimi de uygun bulmamakla birlikte, başka bir tabir bulunmadığını, için *modal yard,mc, fiil* sözünü tercih etmektedir. Örnekler: *Yuyunu ba lad,, saklayu bil-, isteyü git-, al, kör-* vb. (Gabain 1988: 16-27). Gabain'ın iki farklı grup olarak de erlendirdiği II. ve III. grup bize göre tasvir fiilleridir ve aynı grupta yer almamaktadır. Bazı fiiller leksik anlamlarını, tamamen kaybetmese de, asıl fiile bazı anlamlar eklemesi göz önünde bulundurulmalıdır. Gabain isim-fiille kurulan birle ik fiilleri incelememi tir.

J. Deny bir hareketi tasvir eden birle ik fiilleri **1.** Karma ,k fiiller **2.** Mürekkep fiiller ekinde iki bölümde inceler. Mürekkep fiiller bir isimle onun ardından gelen bir fiilden tekil edilir. Karma ,k fiiller ise; ikincisi *yard,mc,* olarak kullanılır, bir küme suretindeki fiillerdir. Bu fiillere karma ,k öcomplexeo veya yerindelik öpériphrastiqueö ad verilir. Deny bu grubu **A)** Olmak *yard,mc,s,yla* yapılmış karma ,k fiiller (*yazm, ol-, sevmi ol-, sevecek ol-, yer ol-, unutmı ol-, kalkamaz ol-* vb.) **B)** -(y)e veya -(y)idi ulak üzerine kurulmuş karma ,k fiiller (*seve bil-, yaz,ver-, dü e yaz-*) ekinde ikiye ayırır. B grubundaki fiiller tasvir fiili dedi imiz gruptur (Deny 1941: 465-475). Deny de isim-fiille kurulan birle ik fiillerden bahsetmez.

Leylâ Karahan, birle ik fiilleri A. Bir hareketi karıştıran birle ik fiiller, B. Bir hareketi tasvir eden birle ik fiiller olmak üzere iki grupta incelemi tir. İlk grupta ana *yard,mc,* fiillerle kurulan birle ik fiiller (*isim+ et-, ol-, yap-, eyle-, k,l-, bulun- yard,mc, fiilleri*), diğer fiillerle kurulan birle ik fiiller (*yol al-, para ye-, bo ver-* vb.) olmak üzere iki alt grup yer almaktadır. İkinci grupta ise bir hareketi tasvir etmek üzere zarf-fiil eki taşıyan bir fiil unsuru ile bir tasvir fiilinden kurulan birle ik fiiller ele alınmıştır, tır (*yazabil-, yap,ver-, süriip git-, ç,ka gel-, a a kal-, dü e yaz-* vb.). Karahan, bu çalışmada ele aldığı ,m,z bir taraf, isim-fiil olan birle ik fiilleri de bu grupta de erlendirmiş ve öba la-, çal, -, iste-ö gibi aslında *yard,mc,*

¹ Bunlar isim+ *yard,mc,* fiilden oluşan birle ik fiillerdir.

-mak iste-, -maya çal, -ö kal,plar, içinde, yard,mc, fiil oldu unu
ket isimlerini tasvir etti ini belirtmi tir (Karahan 2004: 73-79).

Zeynep Korkmaz, birle ik fiilleri anlam ve yap, özelliklerine göre dört ana gruba ayırmaktadır (Korkmaz 1998: 3-14). Korkmaz'ın sınıflandırmalarına göre birle ik fiiller **1.** Bir yan, ad, bir yan, yard,mc, fiil olan birle ik fiiller, **2.** Bir yan, s, fat-fiil, bir yan, yard,mc, fiil olan birle ik fiiller (karma ,k fiiller, complex verb), **3.** Bir yan, zarf-fiil, bir yan, fiil olan birle ik fiiller (tasvir fiilleri) [bu bölümün alt başlıkları olarak **a.** Belirleyici birle ik fiiller, **b.** kili birle ik fiiller], **4.** Anlam kayması,na u ram, ve deyimle mi olan birle ik fiiller eklindedir (Korkmaz 2003: 791-857).

Korkmaz'ın ele aldığı bu yapıtlardan belirleyici birle ik fiillerö (Banguo luğun yar, tasvir fiilleri terimi ile karışıldığında, birle ikler) yap, bakımından de il anlam bakımından de erlendirilmi ve hem zarf-fiille hem de isim-fiille birle mi olan yapıtlar belirleyici birle ik fiillerö arasında gösterilmi tir. Gabain'ın modal yard,mc, fiilleri (modales hilfsverb) dedi i bu fiiller; ç,kagel- (ans,z,n gel-), al,koy- (b,rakma-), okumaya ba la-, yemeye çal, -, dikmeye kalk- gibi örneklerde yer alan fiillerdir. Son örneklerde yer alan yapıtlar bizim çal, mam,za konu olan; birinci fiilin bir zarf-fiil olmaktan ç,k,p adla t, yapıtlardır. Korkmaz'a göre bu birle iklerde asıl anlam, tasvir fiillerinde oldu u gibi ikinci fiilindedir. Zarf-fiil, ikinci fiildeki anlam, belirleyen bir zarf görevinde kullanılmı tir (Korkmaz 2003: 834-837).

Korkmaz'a göre ö kili birle ik fiillerö başlıkları, altlarında iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları, içinde bir araya gelip anlamca kaynaşmasından oluşan birle ik fiil çe idi daha bulunmaktadır² (Örnekler: al,p ver-, at,p tut-, döküp saç-, dü üp kalk-, gidip gel-, say,p dök-, silip süpür-, yat,p uyu-). Bu birle melerde; fiillerden bazıları, anlamca birbirine yakındır, bazıları, da zıtır. Anlam bakımından birle i i olu turan her iki fiil; hem az çok kendi anlamlarını sürdürmekte, hem de anlam kaynaşması yoluyla her iki anlam, birden içeren özel bir anlam vermektedir. Burada Korkmaz her iki esas fiilin de birbirini tasvir etti ini belirtir (Korkmaz 2003: 834-837). Korkmaz'a göre yine de genel olarak incelendi inde hem belirleyici nitelikteki fiiller hem de ikili yapıtlardaki fiiller bir dereceye kadar ö tasvir fiilleriö grubuna sokulabilir (Korkmaz 2003: 812).

Korkmaz ayrıca, ö karma ,k fiilö (Osm. mudil fiil) diye adlandırılan ve bir s, fat-fiil ile öncelikö, ö al, kanlıkö ve ö niyetö gösterme i levlerindeki ol- yard,mc, fiilin birle mesinden oluşan birle ik fiilleri (anlam, ol-, utan,r ol- vb.) ayrı bir grup olarak de erlendirmi tir. Korkmaz'ın son (dördüncü) grubu anlamca kaynaşması ve deyimle mi birle ik fiillerdir (Korkmaz 1998: 4-5; Korkmaz 2003: 150-153).

² Banguo lu bu grubu yar, tasvir fiilleri içinde incelemi tir.

e konu olan yap,lar,n birle ik fiiller içindeki yerini göstermeden
c, *fiil* kurulu unda tespit etti imiz birle ik fiilleri u ekilde

s,ralayabiliriz:

1. ómAyA bak-

Bu yap,n,n bir eyi elde etmeye çal, mak, elinden geleni yapmak anlam, vard,r. A a ,daki örnekte bu birle ik fiil çekimli fiil olarak kullan,lm, t,r:

Tavlaya in, yarar,ndan bir hayvan seç, hopla sür, Sö ütâi bir ayak önce tutmaya bak (DA, 461).

2. -mAyA ba la-

Ba la- yard,mc, fiilini Korkmaz öbelirleyici birle ik fiillerö (Korkmaz 2003: 834), Banguo lu öyar, tasvirî fiillerö (Banguo lu 1995: 493) aras,nda göstermi tir. Gabain de, bu fiilin yard,mc, fiil de il, fiil birle melerinde as,l anlam,n, muhafaza eden ömodal yard,mc, fiilö (modales Hilfsverb) oldu unu belirtmektedir (Gabain 1988: 24). Türkiye Türkçesinde *ba la-* yard,mc, fiili ómAyA yap,s,yla birle en as,l fiile gelerek olu veya k,l, ,n gerçekle meye ba lad, ,n,, yani hareketin ba lang,ç safhas,nda oldu unu bildirir.

Bu fiil birle mesinde her iki fiil de yani as,l fiil ve yard,mc, fiil, tasvir fiillerinde oldu u gibi as,l anlam,n, kaybetmez. Verilen örneklerde bu birle ik fiil s,fat-fiil olarak kullan,lm, t,r:

Ocaklar,n yanmaya ba lad, , vakittir (OC, 98).

Kar,m belirme e ba layan pencerenin önünde oturuyordu (O, 42).

Daktilo makinesinde savc,l, a hitaben yaz,lmaya ba lanm, istidada u yar,m sat,r vard,r (N, 39):

Bu birle ik fiilin zarf-fiil olarak kullan,ld, , örnekler unlard,r:

Bunlar tart, maya ba lay,nca küçük susun diye ba ,r,yor, televizyonu seyrediyor (KE, 122).

hale i lerine girmeye ba layal, çok olmam, t, (E, 22).

Emeti Han,m, birdenbire hayk,rmaya ba layarak (KYAE, 17):

Bu yap,n,n çekimli fiil olarak kullan,ld, , örnekler unlard,r:

E ekçiler daha s,k görünmeye ba lam, t,r sokak aralar,nda, bir e ek yükü oduna dñnyan,n paras,n, isterler (OC, 98).

Onlar, odalar,m,za kadar getiriyor, ask,lar,na as,yor, bah i ini ald,ktan sonra keyifle bir sigara yak,p konu maya ba l,yordu (M , 49).

ld, , da görülmü tür:

Kulübe yap,ld,ktan sonra, Muharrem art,k ,v,r z,v,r i lere pek bakmama a ba lad, (MK, 126).

Baz, cümlelerde as,l fiil ile yard,mc, fiil yer de i tirilerek kullan,labilmektedir:

K,zlar münavebe ile ba lad,lar çal, maya (MK, 90)...

3. ómAyA çabala-

Bu yap,yla olu veya hareketi yapmaya gayret etmek anlam, verilir. Verilen örnekte bu yap, çekimli bir fiil olarak kullan,lm, t,r:

Çocuk bütün gücüyle bahçenin duvar,na yeti meye çabal,yordu.

4. -mAyA çal, -

Türkiye Türkçesinde bu yap,yla, hareketin tam anlam,yla yap,lamad, ,, ancak hareketi gerçekle tirme gayreti içinde olundu u ifade edilir. A a ,daki örnekte bu yap, cümlede isim-fiil görevindedir:

Tuhaf buldu öyle durmaya çal, , n, ona ra men c,v,l c,v,l ötü ünü (A, 130).

Verilen örnekte bu yap, s,fat-fiil görevindedir:

....ne eli k,lmaya çal, t, , heyecanl, ad,mlar, ile yürüyor... (E, 19)

Bu yap,n,n zarf-fiil olarak kullan,ld, , örnekler öyledir:

Derken, onu gördüm; kaymamaya çal, arak, dikkatle yürüyordu (GKFN, 93).

övalye, batakl, a abanan kur un renkli kal,n bulutlar,n neler gizledi ini seçmeye çal, arak, meydan sava , yöneten bunalm, bir komutan gibi, h,rsl,, dalg,n homurdand, (DA, 9).

Çok i lek olan bu yap, çekimli fiil olarak da kullan,lmaktad,r:

E e in semeri önünde, öfkeyle oras,n, buras,n, çeki tiriyor, sökülümü yerlerinden d, ar, f,rlam, kam, lar, t,kmaya, semeri onarmaya çal, ,yordu (OC, 101).

Güzelim duygular,na, pis leke gibi yap, an bu çirkin hayali atmaya çal, t, zihninden (AK, 89).

5. -mAyA de -

Bu yap, genellikle olumsuz geni zaman kipiyle kullanılır. *ÖBunu okumaya de mezö* örne inde öbu önemsizdir, okumaya gerek yokö anlam, vardır. Ayrca *de - yard,mc*, fiilinin *öSana de mez, ona de mezö* örne inde oldu u gibi datif eki alm, zamirler ile de birle ebildi i görölmektedir. Örneklerde zamirle belirtilen ahs,n önceden çok önem verilirken aslında önemli olmad, ,n,n anla ld, , ifade edilmektedir.

Bu yap,n,n s,fat-fiil olarak kullanılır, , örnek öyledir:

... *rfañ,n kad,nl,k ad,na o güne kadar tap,nmaya de er bir ey olarak o zamana kadar zihninde tasarlad, , bir ideal de il miydi?* (KYAE, 66)

Bu yap, çekimli fiil olarak da kullanılır:

Onunla konu maya de mez.

6. -mAyA dur-

Türkiye Türkçesinde bu yap, -mAyA *ba la-* anlam,ndadır. Bu yap,n,n çekimli fiil olarak kullanılır, , örnekler öyledir:

Babam, avluda kan ter içinde e e in semerini onarmaya durmu tu (OC, 101).

A evindeki kad,nlar, içlerinin lo lu undan yararlanarak Osman Beyä gözetleme e durmu lard, (DA, 168).

7. -mAyA giri -

Bu birle ik fiilde hareketin belli bir gayretle yap,lmaya ba land, , ifade edilmektedir. A a ,daki örnekte bu yap, zarf-fiil olarak kullanılmaktadır:

Hayriye, i ittiklerini bütün önemiyle anlatmaya giri erek (KYAE, 22).

u örnekte bu yap, çekimli fiil olarak kullanılır, t,r:

Gazetenin arkas,n, okumaya giri tim (KYAE, 59).

Ergin, Türkçede di er bütün birle ik fiillerin tersine, *gör-* yard,mc, fiilinde olumsuzlu un birinci unsurla da yap,labildi ini belirtmektedir: *ste yi gör-, istemeyi gör-* (Ergin 1983: 367). Ergin, *istemeyi gör-* örne inde olumsuzlu un 1. unsurda oldu unu ifade eder. Burada *ómA* ekinin kendisinden sonra hâl eki almas, sebebiyle mastar eki oldu u aç,kt,r.

Türkiye Türkçesi metinlerinde *gör-* yard,mc, fiilinin bu yap,daki kullan,l, ,na, kal,pla m, bir biçimde, genellikle emir kipi üçüncü ah,slarda rastlanm, t,r. *öGücenmeye görsünlerö* birle ik fiili *öğücenirlerse* bundan sonra onlardan beklenecek hareketler olumsuz olacakö anlam, ta ,maktad,r. Bu yap, çekimli fiil olarak kullan,labilmektedir:

Hele hele a ,zlar aç,lmaya görsün; sesleri, her tonda öfkeyi, bazen sab,r, bazen küfürle fakat daima yeknesak bir kini s,çratarak ç,kmakta (GKFN, 92).

9. -mAk iste-

Bu yap,yla hareketi gerçeikle tirme iste i ifade edilmektedir. Di er kullan,l, lardan farklı olarak *ó mAk iste-* ekinde isim-fiilden sonra yönelme hâli kullan,lmamaktad,r. Bu yap,n,n çekimli fiil olarak kullan,ld, , örnekler u ekildedir:

Ona, , ,l, ,l, kâinat gibi mânâl, bir kelime bulmak istiyordum (O, 43).

Sanki varl, ,na evden ba ka bir ortak kabul etmek istemiyordu (O, 44).

10. -mAyA kalk-

Bu yap, as,l fiille anlat,lan bir hareketi gereksiz, lüzumsuz yere yapma gayreti içinde olmak, onu yapmaya kalk, mak anlam,na gelmektedir. A a ,daki örnekte bu yap, s,fat-fiil olarak kullan,lm, t,r:

Aman bu imdiki tazeler...Ne i itirlerse hemen görmeye kalkan bu deli k,zlar (KYAE, 13)...

Bu yap,n,n çekimli fiil olarak kullan,ld, , örnekler unlard,r:

Benim kim oldu umu ara t,rmaya kalkmay,n,z (KYAE, 65).

Pazar bağ,n, artt,rmaya kalkt,, Frenk zagonuna imrenip bizim tekfurumuzun karde ú (DA, 26)

Metinlerde kullan,lan *kalk,* - yard,mc, fiili *kalk-* fiilinin *ó(,)* ile türemi eklidir ve *ómAyA kalk-* ile ayn, i levdedir.

l, , bir gün kararla t,rd, , denemesini yapmaya kalk, t, (KYAE,

11. ómAyA koyul-

Bu birle ik fiil, bir olu veya hareketin sürecini gerçekle tirmeye ba lamak anlam,n, verir. A a ,daki örnekte bu yap, çekimli bir fiil olarak kullan,lm, t,r:

Polis soygundan sonra kaçan h,rs,zlar, aramaya koyuldu.

12. -mAyA sevk-

Bir birle ik fiil, bir eyi yapmaya yönelmek anlam, ta ,maktad,r. Bu yap,n,n s,fat-fiil olarak kullan,ld, , örnek u ekildedir:

Bu, beni dü ünmeye sevk eden konular aras,nda yer al,yor.

13. -mAyA u ra -

Bu kullan,l, ómAyA çal, - ekliyle ayn, anlamdad,r. A a ,daki örnekte yap, s,fat-fiil olarak kullan,lm, t,r:

...en usta ressam,lar,n Bakire Meryem resimlerinde göstermeye u ra t,klar, zambak beyazl, ,ndaki yumu ak, ince eli hemen gö süne çekerek ate li ate li öpmek istiyordu (KYAE, 67).

Yap,n,n zarf-fiil olarak kullan,lmas, u ekildedir:

Emeti Han,m, sa ,na soluna k,vran,p ç,kmaya u ra arak (KYAE, 15)

u örneklerde de yap, çekimli bir fiil olarak kullan,lm, t,r:

Niçin uyan,p bu sefalet tozundan, topra ,ndan silkinmeye u ra m,yorsunuz (KYAE, 26)?

Belindeki önlü ü ç,karma a u ra ,yor, cevap ar,yor gibi, dü ünüyordu (MK, 8)

Sonuç:

Türkiye Türkçesinde fiilimsi ve yard,mc, fiilden olu an birle ik fiiller, yap, özellikleri dikkate al,narak üç grupta toplanabilir:

1. Zarf-fiil + yard,mc, fiil

Birinci grup tasvir fiilleridir. Bilindi i gibi tasvir fiillerinde as,l fiil zarf-fiil kurulu undad,r ve yard,mc, fiilin anlam, kendi anlam,n,n tamamen d, ,ndad,r.

öYap,ö esas al,narak yap,lan s,n,fland,rmalarda zarf-fiilli yap,lar,n öbelirleyici birle ik fiillerö aras,nda gösterilmesi do ru de ildir. Korkmaz, s,n,fland,rmas,nda *ç,kagel-* ve *al,koy-* birle ik fiillerini belirleyici birle ik fiiller aras,nda göstermi tir. Bu iki birle ik fiilin zarf-fiil ve yard,mc, fiil kurulu unda olan okuyabil-, dü eyaz-, geliver- vb. yap,lardan fark, yoktur. Yap, olarak zarf-fiil kurulu unda olmalar, sebebiyle bu birle ik fiiller de (*ç,kagel-*, *al,koy-*) tasvir fiilleri içinde de erlendirilmelidir. Ancak anlam özellikleri dikkate al,nd, ,nda, ikinci fiilin anlam,n, tamamen yitirmemesi dolay,s,yla, verilen örneklerin tasvir fiilleri içinde ayr, bir ba l,k alt,nda de erlendirilmesi uygun olur.

İkinci grup olan bir taraf, s,fat-fiil, di er taraf, yard,mc, fiil ekindeki yap,lar Korkmaz, Deny ve Banguo lu taraf,ndan karma ,k fiiller olarak de erlendirilmektedir (Korkmaz 2003: 801, Deny 1941: 465 ve 811, Banguo lu 1995: 404 ve 482).

Konumuz olan isim-fiil ve yard,mc, fiilden olu mu yap,lar da Korkmazın öbelirleyici birle ik fiillerö olarak de erlendirdi i gruptur. Bunlar, yap,s,na göre zarf-fiil kurulu unda olmamalar, sebebiyle tasvir fiilleri aras,nda de erlendirilemez. Bu yap,larda yard,mc, fiil, as,l fiilin anlam,na çe itli anlam özellikleri katar. Ancak tasvir fiillerinde oldu u gibi yard,mc, fiil kendi anlam,n, yitirmez. Her iki fiil de anlam,n, korumaktad,r. Korkmazın *okumaya ba la-*, *yemeye çal, -*, *dikmeye kalk-* örnekleri bu birle ik fiillerdendir. Buna göre Türkiye Türkçesinde as,l fiile getirilen *ómAyA* (-mA mastar eki + *yard,mc, ünsüz + datif eki*) yap,s,yla olu an isim fiile *bak-*, *ba la-*, *çabala-*, *çal, -*, *de -*, *dur-*, *giri -*, *gör-*, *kalk-*, *koyul-*, *sevket-*, *u ra -* yard,mc, fiilleri eklenebilir. *ste-* fiili ise yönelme hâli eki almadan, do rudan isim fiile eklenmektedir.

Bu incelemede genel olarak *ómAk için* anlam, veren kullan,l lar al,nmasa da, *ómAyA çabala-*, *ómAyA çal, -*, *-mAyA u ra -* gibi kal,pla m, yap,larda bu anlam mevcuttur.

Bu yap,lardan baz,lar, anlamca kayna m, birle ik fiiller ile kar, makta, bir k,sm, tamamen bu grupta yer almaktad,r. Birle ik fiiller üzerine yap,lan bir çal, mada Türkiye Türkçesinde anlamca kayna m, (deyimle mi) birle ik fiiller tespit edilmi tir (Öztürk 1997). Bu birle ik fiiller aras,nda, *as,l fiil + ómAyA + yard,mc, fiil* kal,b,ndaki yap,lardan baz,lar,n,n anlamca kayna m, birle ik fiiller aras,nda gösterilmesi zorunlu olsa da (*konu maya dal-* vb.)³ bizim burada de erlendirdi imiz ve ayr, bir kategori

³ Konuyla ilgili yap,lan yüksek lisans tezinde yer alan baz, örnekler unlard,r: Ak,l yatmaya *ba la-* (Öztürk 1997: 106), arkalamaya *çal, -* (167), yalvarmaya *dök-* (269), çat, maya dü - (292), demeye getir- (374), bakmaya *k,yama-* (546) vb.

er iki grupta da ele al,nabilir. Örnekler: -mAyA getir-. Bilindi i
cal,pla m, yap,lar olmas, gerekmektedir.

Baz, yazarlar,n bu yap,y, ómAyA de il, ómA A ekinde kulland,klar, görülmü tür. ómAyA; -mA fiilden isim yapma eki + y yard,mc, ünsüz + -A yönelme hâli ekinde olu an bir yap,d,r. Ancak -mA A; -mAk fiilden isim yapma eki (matar eki) + -A yönelme hâli ekinde olu maktad,r: Belirme e ba la-, bakmama a ba la- vb. Taranan eserlerde -mAyA ekli di erine göre daha yayg,nd,r: Aç,lmaya gör-, ara t,rmaya kalk- vb.

KISALTMALAR:

Taranan Eserler:

A	: Ana.
DA	: Devlet Ana.
E	: E ik.
GKFN	: Geç Kalma!...Fakat Nereye.
KE	: Kaybolan Ev.
KYAE	: Kuyruklu Y,ld,z Alt,nda Bir Evlenme.
M	: Mathieüñün ntikam,.
N	: Nokta.
O	: O lumuz.
OC	: Ocak.
OÇ	: O Çocuk.
Z	: Ziyaret.
MK	: Mahalle Kahvesi, Tüneldeki Çocuk.

KAYNAKÇA:

Taranan Eserler:

BU RA, Tar,k	(1987) O lumuz, <i>Seçme Hikâyeler</i> (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.
ÇOKUM, Sevinç	(1987) O Çocuk, <i>Seçme Hikâyeler</i> (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.
FA K, Sait	(1965) <i>Mahalle Kahvesi, Tüneldeki Çocuk</i> , Varl,k Yay,nlar,, stanbul.
GÜNTEK N, Re at Nuri	(1972) <i>Kuyruklu Y,ld,z Alt,nda Bir Evlenme</i> , stanbul, 1972.
KARAKOÇ, Sezai	(1987) Ziyaret, <i>Seçme Hikâyeler</i> (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.

- (1987) *Ana, Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.
- KISAKÜREK, Necip Faz,l (1987) *Nokta, Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.
- KUTLU, Mustafa (1987) *E ik, Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.
- M YASO LU, Mustafa (1987) *Kaybolan Ev, Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.
- ÖKSÜZ, Emine I ,nsu (1987) *Geç Kalma!...Fakat Nereye, Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.
- ÖZDENÖREN, Rasim (1987) *Ocak, Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.
- TAH R, Kemal (2003) *Devlet Ana*, 17. Bas,m, Tekin Yay,nevi, stanbul.
- TEVF KO LU, Muhtar (1987) *Mathieünün ntikam,, Seçme Hikâyeler* (Haz. Bilal CO KUN, S,rr, ER, R,fk, KAYMAZ), stanbul.

Yararlan,lan Eserler:

- BANGUO LU, Tahsin (1940) *Ana Hatlar,yla Türk Grameri*, stanbul, s. 153-156.
_____ (1995) *Türkçenin Grameri*, 4.bask., Ankara.
- B LGEG L, M. Kaya (1984) *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara, Dergâh Yay,nlar,, s. 280-282.
- DENY, Jean (1941) *Türk Dili Grameri* (Osmanl, Lehçesi), (çev. Ali Ulvi Elöve), stanbul.
- ERG N, Muharrem (1983) *Türk Dil Bilgisi*, stanbul.
- GABA N, A.von 1988 *Verbalkompositionen im Türkischen (Türkçede Fiil Birle meleri)*, TDAY *Belleten* 1953, TDK Yay,nlar,, Ankara, s. 16-28.
_____ (1988) *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akal,n), stanbul.
- HACIEM NO LU, Necmettin (1968) *Kutbân Husrev ü irinâ ve Dil Hususiyetleri*, stanbul.
- HAT BO LU, Vecihe (1972) *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara, s. 45.
- KARAHAN, Leylâ (2004) *Türkçenin Söz Dizimi*, 7. Bask., Akça Yay,nlar,, Ankara, s. 73-79.
- KORKMAZ, Zeynep (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri (ekil Bilgisi)*, TDK Yay,nlar,, Ankara.

- (2002) Türkçede Birle ik Fiiller ve Anlam Kaymaları,, *Türk Dili*,
Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 3-14.
- MENGES, K.H. (2002) (Çev. Eyüp Bacanlı), Türk Dillerinde Fiil Terkibi, *Türk Kültürü*, Say,: 474, s. 615-626.
- ÖZTÜRK, Deniz (1997) *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kayna m, - Deyimle mi Birle ik Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yay,mılanmam, Yüksek Lisans Tezi) 2 Cilt, Ankara.

Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA *

Abstract:

Complex verbs in Turkey Turkish can generally be separated into two groups as

1. Complex verbs which are formed from noun + auxiliary verb.
2. Complex verbs which are formed from gerundial + auxiliary verb.

The auxiliary verb in complex verbs which are formed from gerundial + auxiliary verb is attached to a base verb which is in infinitive form or in participle form or in gerund form.

The auxiliary verbs which are attached to the structures in the forming of infinitive never lose their own meanings. In this work the complex verbs which contain infinitive in its form in Turkey Turkish are fixed and studied.

Key Words: Complex verb, infinitive, Turkey Turkish.

* Gazi University, Faculty of Gazi Education / ANKARA
dileker@gazi.edu.tr